

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Михайло ВИТЯЗЬ,
прокурор Київської області,
державний радник юстиції 2 класу

УДК 343.2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО НЕВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ (ст. 389-1 КК УКРАЇНИ)

Відповідно до Закону України від 13 квітня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» Розділ XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України (КК України) «Злочини проти правосуддя» було доповнено ст. 389-1, якою встановлено кримінальну відповідальність за два злочини: умисне невиконання угоди про примирення та умисне невиконання угоди про визнання винуватості.

З огляду на те, що інститут угоди про визнання винуватості – це новела в законодавстві, він і буде предметом дослідження у цій статті. Поява в законі нової кримінально-правової заборони обумовлює необхідність з'ясування спочатку об'єктивних та суб'єктивних ознак складу забороненого діяння. Надалі у слідчо-судовій практиці буде виявлено ефективність, а також проблемні аспекти її застосування, що потребуватиме подальших наукових розвідок.

Поки що намагання дати кримінально-правову характеристику вказаного злочину звелися лише до декількох науково-практичних коментарів ст. 389-1 КК України та низки публікацій автора цих рядків. Відсутність достатньої кількості наукових праць на цю тему за наявності її потреби, що існує у правозастосовній, науково-дослідній та навчально-методичній

практиці, зумовила актуальність пропонованої статті та доцільність її оприлюднення.

Метою статті є висвітлення результатів здійсненої автором кримінально-правової характеристики складу цього злочину, структуру якого утворюють об'єкт, предмет, об'єктивна та суб'єктивна сторони і суб'єкт його вчинення.

Об'єктом злочину останнім часом дедалі частіше визнають не міфічні суспільні відносини, а цінності, зазначені в ч. 1 ст. 1 КК України та в назвах розділів його Особливої частини. З огляду на назву Розділу XVIII, в якому розміщено ст. 389-1, однією з таких цінностей є правосуддя. Для з'ясування його сутності та змісту необхідно керуватися ст. 124 Конституції України, адже в ній визначено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Діяльність інших органів та осіб, що сприяють суду в здійсненні правосуддя, винесено Основним Законом України за межі власне правосуддя. Однак у КК України до переліку злочинів проти правосуддя включено і такі, що безпосередньо не стосуються діяльності суду. Наприклад: умисне систематичне невиконання слідчим органом досудового розслідування законних

вказівок прокурора (ст. 381-1). Зазначене ставить під сумнів можливість завдання шкоди правосуддю у розумінні Конституції України. У зв'язку із цим виникла гіпотеза щодо існування правосуддя не лише у власному, але й у дещо іншому, широкому сенсі слова [1, 971; 2].

Керуючись положеннями Основного Закону держави, можливо дійти лише одного правильного висновку: основним об'єктом цих злочинів є правосуддя у власному, а не в якомусь іншому сенсі цього поняття. Водночас не можна не погодитись із думкою, що існує «... більше підстав для віднесення злочинів, що не стосуються безпосередньо судової діяльності, до категорії вчинених проти порядку управління як таких, що унеможливають (ускладнюють) діяльність правоохоронних органів, що (крім прокуратури) належать до виконавчої гілки влади, або до категорії злочинів, що посягають на честь та гідність людини і громадянина» [3, 57].

Отже, злочин, передбачений ст. 381-1 КК України, посягає на правосуддя як діяльність суду зі здійснення правосуддя. І зазначений об'єкт є основним безпосереднім у складі цього злочину. Але при невиконанні угоди про визнання винуватості порушується нормальна діяльність й інших органів, що сприяють здійсненню правосуддя. Таку діяльність слід вважати додатковим безпосереднім об'єктом у складі цього злочину. З огляду на те, що зазначений об'єкт потерпає в усіх випадках невиконання угоди про визнання винуватості, він є не факультативним, а обов'язковим у складі цього злочину.

Важливу роль у кримінально-правовій характеристиці злочину відіграє і його предмет. Ця ознака складу злочину забезпечує його чітке відмежування від інших злочинів, підкреслюючи індивідуальні особливості, а також значною мірою визначає характер і ступінь суспільної небезпечності злочинних діянь. Для пізнання предмета злочину зазвичай використовують три групи його ознак: фізичні, соціальні та юридичні [4, 110].

Найбільш наближеним до сутності цього явища є, мабуть, розуміння предмета

злочину, запропоноване В.М. Куцом та розвинуте його учнями [5; 6; 7]. На їхню думку, предметом злочину є не лише речі, а й будь-які інші субстанції, що передбачені кримінальним законом або однозначно витікають з його змісту, протиправне поводження з якими утворює склад відповідного злочину. В назві та диспозиції ст. 389-1 КК України йдеться про невиконання угоди про визнання винуватості. Тобто предметом цього злочину в законі безпосередньо визначено зазначену угоду. Вона повністю відповідає фізичним, соціальним та юридичним ознакам предмета злочину. Саме шляхом протиправного поводження з угодою – умисним невиконанням її умов – можна заподіяти шкоду правосуддю як основному безпосередньому об'єкту цього злочину та діяльності інших органів, що сприяють здійсненню правосуддя, як додатковому об'єкту у складі цього злочину.

Наступним елементом складу злочину є його об'єктивна сторона. Кримінально-правова доктрина розуміє її як зовнішню сторону (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), його наслідками, причинним зв'язком між ними, а також місцем, часом, обстановкою, способом, засобами та порядком вчинення злочину [8, 103].

Для об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 391-1 КК України, необхідно в діянні суб'єкта встановити лише наявність порушення одного з обов'язків, що покладаються на нього відповідно до угоди про визнання винуватості (формальний склад злочину).

У ст. 472 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) наведено вичерпний перелік обов'язків, які можуть покладатись на підозрюваного чи обвинуваченого при укладенні угоди про визнання винуватості: 1) беззастережне визнання своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; 2) згода на призначення покарання; 3) згода підозрюваного або обвинуваченого на звільнення від відбування покарання з випробуванням; 4) обов'язки щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення,

вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце). Тобто поведінка особи, яка порушує угоду про визнання винуватості, має полягати виключно у невиконанні одного чи кількох зазначених обов'язків. Розширеному тлумаченню вказана норма не підлягає.

Але, незважаючи на, здавалося б, очевидність такого висновку, деякі фахівці висловлюють протилежну думку про те, що невиконання угоди може проявитись і в інших формах поведінки особи, наприклад, у порушенні взятого на себе обов'язку припинити антигромадський спосіб життя і працевлаштуватися, пройти курс лікування від захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, тощо [9, 893].

Із цим важко погодитись. Будь-які інші обов'язки, не передбачені ст. 472 КПК України, у тому числі й ті, що витікають із факту узгодженого сторонами угоди звільнення від відбування призначеного покарання згідно зі ст. 75 КК України, не можуть становити змісту угоди про визнання винуватості. Відповідно, й порушення таких обов'язків не може утворити об'єктивну сторону злочину, що досліджується.

Невиконання в межах угоди про визнання винуватості обов'язку, передбаченого у п. 1 ч. 1 ст. 76 КК України, неможливе. Відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України така угода може бути укладена у провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам, що виключає участь потерпілого у такому провадженні. Більше того, цією нормою встановлено пряму заборону щодо укладення угод про визнання винуватості в кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий. Тобто обговорення в угоді обов'язку вибачення унеможливлене згідно з чинним процесуальним законодавством.

Щодо недотримання решти умов такого виду звільнення слід зазначити, що воно має власні негативні для засудженого наслідки, передбачені частинами 2 та 3 ст. 78 КК України. Вони полягають або в направленні засудженого до відбування по-

карання, або в призначенні покарання за сукупністю вироків, оскільки обов'язки, передбачені ст. 76 КК України, що покладаються на особу у зв'язку зі звільненням від відбування покарання з випробуванням, не становлять зміст угоди про визнання винуватості. Згідно зі ст. 472 КПК України до змісту угоди окрім іншого входять: «... узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання і звільнення від його відбування з випробуванням». Буквальне тлумачення тексту закону свідчить, що узгоджуватись сторонами угоди мають лише вид та міра покарання та можливість звільнення від його відбування з випробуванням. Обов'язки, що покладаються на звільненого від відбування покарання з випробуванням, сторонами не узгоджуються та не можуть включатись ними до угоди про визнання винуватості. Необхідною є лише згода на застосування такого виду звільнення від покарання.

Зазначене підтверджується змістом ст. 75 КК України, в ч. 2 якої встановлено обов'язок суду прийняти рішення про звільнення особи від відбування покарання у випадку затвердження угоди про визнання винуватості, в якій узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. При цьому у ч. 3 цієї ж статті встановлено виключну компетенцію суду на визначення обов'язків, які мають покладатись на засудженого: «Тривалість іспитового строку та обов'язки, які покладаються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, визначаються судом».

Зважаючи на зазначене вище, ухилення засудженого від виконання обов'язків, що покладаються на нього у зв'язку зі звільненням від відбування покарання з випробуванням, обумовленим угодою про визнання винуватості, не є ухиленням від виконання такої угоди та не може кваліфікуватись за ст. 389-1 КК України. Наслідки такого ухилення передбачено в частинах 2 та 3 ст. 78 цього Кодексу.

Щодо суб'єктивної сторони невиконання угоди про визнання винуватості слід зазначити, що вона характеризується

виключно умисною виною, адже про це йдеться як у назві ст. 389-1 КК України, так і в її тексті. Це не означає, що не виконати угоду про визнання винуватості з необережності неможливо. Таке може статися, але складу злочину не утворить, тому кримінальна відповідальність за необережне невиконання угоди не настане.

У теорії кримінального права переважає думка, що при вчиненні злочину з формальним складом можливий лише прямий умисел. Не заперечуючи проти цього твердження, зауважимо, що формула прямого умислу, визначена у ч. 2 ст. 24 КК України, придатна лише для злочину з матеріальним складом. З огляду на це визначення прямого умислу в складі злочину, який нас цікавить, з позиції *de lege lata* матиме наступний вид: суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та передбачає настання його суспільно небезпечних наслідків (інтелектуальний момент) і бажає вчинити таке діяння (вольовий момент).

Тут можливі твердження на кшталт: до інтелектуального моменту не варто включати передбачення суспільно небезпечних наслідків діяння, оскільки вони не входять до складу злочину. На це заперечимо: невключення до законодавчого визначення складу злочину якоїсь ознаки не свідчить про те, що цієї ознаки не існує. У нашому випадку суспільно небезпечні наслідки у виді суттєвого порушення процесу здійснення правосуддя в спрощеному порядку в результаті невиконання угоди про визнання винуватості настають завжди, причому «автоматично» слідом за діянням. Не передбачати цього суб'єкт просто не може. Але головне полягає в тому, що суспільна небезпечність самого діяння у складі цього злочину цілком залежить від наслідків, що настають від його вчинення. Саме по собі невиконання якоїсь обіцянки навряд чи заслуговує на кримінальну відповідальність. Інша річ, коли порушення обіцянки тягне суспільно небезпечний наслідок. Отже, усвідомлення характеру наслідку невиконання угоди про визнання винуватості є обов'язковою складовою інтелектуального моменту прямого умис-

лу в структурі суб'єктивної сторони складу цього злочину.

При характеристиці вини у складі злочину, який нас цікавить, постає ще одне непросте запитання: чи є обов'язковою умовою усвідомлення кримінальної протиправності діяння? Зазвичай це питання не знаходить в літературі обґрунтованої відповіді. У нашому випадку воно заслуговує на увагу через те, що кримінально-правовий статус діяння, передбаченого ст. 389-1 КК України, може змінитися у зв'язку з його переведенням до числа кримінальних проступків. Ми дотримуємося думки, що усвідомлення кримінальної протиправності необхідне, але саму таку протиправність слід розуміти не як усвідомлення точної кримінально-правової оцінки вчинюваного діяння. Достатньо, щоб суб'єкт розумів, що таке діяння заборонене кримінальним законом: не важливо, у якості злочину чи кримінального проступку.

У разі віднесення невиконання угоди про визнання винуватості до числа проступків може змінитися й наявна формула прямого умислу у складі цього кримінального правопорушення. Річ у тім, що проступком, можливо, буде визнано не суспільно небезпечне діяння, а діяння суспільно шкідливе, тобто менш тяжке, ніж небезпечне. Зазначену обставину в такому випадку доведеться відповідним чином відобразити у формулі умислу при вчиненні цього проступку.

Крім вини до структури суб'єктивної сторони злочину можуть входити мотив та мета його вчинення у тих випадках, коли це прямо передбачено в законі. У випадку, що розглядається, ознак суб'єктивної сторони в законі не передбачено, тому вони не впливають на кваліфікацію діяння за ст. 389-1 КК України. Але мотив і мета обов'язково повинні враховуватися при призначенні покарання, як того вимагають принципи його призначення та загальні засади, передбачені ст. 65 КК України.

Необхідним елементом досліджуваного складу злочину виступає суб'єкт його вчинення. Відповідно до ст. 18 КК України

суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Законодавець, як і кримінально-правовою доктрина, поділяють суб'єктів злочину на два види: загальний та спеціальний. У теорії кримінального права з числа загальних суб'єктів виокремлюють загального з додатковими ознаками суб'єкта, а з числа спеціальних суб'єктів злочину – такий їх різновид, як спеціально-конкретні. Зазначені суб'єкти відрізняються від інших наявністю додаткових ознак. Ця обставина спричиняє не лише розмежування їх між собою, а водночас у певному сенсі об'єднання. Тому на практиці непросто відмежувати загального суб'єкта з додатковими ознаками від спеціально-конкретного. На жаль, і в навчальній літературі та коментарях кримінального законодавства відсутні конкретні рекомендації з цього приводу.

Чи не єдина в Україні чітка позиція щодо розмежування цих видів суб'єктів злочину обґрунтована В.М. Куцом. Учений пропонує розподіляти суб'єктів злочину на загальних і спеціальних не за кількісним критерієм (три ознаки – загальний, а більше ознак – спеціальний), як це зазвичай робиться, а за якісним. Таким критерієм науковець називає характер кримінально-правової заборони. Відтак, порушник загально-правової заборони, тобто адресованої всім, є загальним суб'єктом, а порушник спеціальної, тобто адресованої лише йому заборони – спеціальним суб'єктом злочину [10, 18–20].

З'ясувавши теоретичні засади визначення суб'єкта злочину, спробуємо охарактеризувати суб'єкта умисного невиконання угоди про визнання винуватості. Спочатку звернімося до законодавчого визначення складу цього злочину і з'ясуємо, чи містить воно вказівку на суб'єкта. Незважаючи на лаконічність законодавчої формули складу цього злочину, в ньому знайшлося місце для суб'єкта його вчинення. Таким суб'єктом законодавець назвав засудженого. Постає запитання: засуджений є загальним чи спеціальним суб'єктом умисного невиконання угоди про визнан-

ня винуватості? На наш погляд, навіть за традиційного підходу до вирішення зазначеного питання суб'єкт у складі цього злочину є спеціальним. По-перше, він наділений всіма ознаками загального суб'єкта; по-друге, має додаткові ознаки, головною серед яких слід вважати його правовий статус засудженого. Згідно з моделлю визнання суб'єкта спеціальним, запропонованою В.М. Куцом, засуджений також підпадає під ознаки спеціального суб'єкта, адже він порушує кримінально-правову заборону, адресовану не всім, а лише цій категорії осіб.

Засуджений – це обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили. За загальним правилом, моментом набрання законної сили вироком суду вважається закінчення строку оскарження в апеляційному порядку судового рішення, яке було ухвалене судом першої інстанції [11, 61].

Отже, кримінально-правова заборона умисного невиконання угоди про визнання винуватості та про примирення з потерпілим адресована лише особам, визнаним засудженими у порядку, встановленому КПК України. Невиконання ними будь-яких інших угод поза межами кримінально-правових відносин не розцінюється як злочин. Водночас невиконання угоди про визнання винуватості особами, які не наділені статусом засудженого, також не визнається злочинним.

Зазначене дає можливість стверджувати, що відповідно до чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства суб'єкт умисного невиконання угоди про визнання винуватості – спеціальний. Він характеризується наступними ознаками: фізична особа; осудна особа; особа, яка досягла 16-річного віку; особа, стосовно якої набрав чинності вирок суду, яким затверджено угоду про визнання винуватості.

Крім обставин, що мають стати предметом подальших наукових розвідок за цією темою, визначених на початку статті, доцільно також дослідити форми кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про визнання винуватості.

Список використаних джерел:

1. Бажанов М.І. Злочини проти правосуддя: конспект лекцій / М.І. Бажанов. – Х.: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, – Х. 1996. – 29 с.
2. Бажанов М.І. Избранные труды / М.І. Бажанов; [сост.: В.И. Тютюгин, А.А. Байда, Е.В. Харитонова, Е.В. Шевченко; отв. ред. В.Я. Тацій]. – Х.: Право, 2012. – 1244 с.
3. Мірошниченко С.С. Злочини проти правосуддя за кримінальними кодексами радянської доби (історико-правовий аналіз) / С.С. Мірошниченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2(26). – С. 55–59.
4. Музика А.А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: моногр. / А.А. Музика, Є.В. Лашук. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с.
5. Куц В.М. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії): моногр. / В.М. Куц, О.В. Кириченко. – К.; Х.: Харків юридичний, 2006. – 212 с.
6. Куц В.М. Кримінальна відповідальність за незаконне використання електричної або теплової енергії: моногр. / В.М. Куц, Ю.В. Кириченко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 160 с.
7. Куц В.М. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми: наук.-практ. посіб. / В.М. Куц, А.М. Орлеан; за ред. Г.П. Середи. – К.: Варта, 2007. – 168 с.
8. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – К.; Х.: Юрінком Інтер – Право, 2001. – 416 с.
9. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгин та ін. – Х., 2013. – Т. 2. – 1040 с.
10. Куц В.М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину / В.М. Куц // Вісник університету внутрішніх справ. – 1996. – Вип. 1. – С. 17–23.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація та ін. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

Михайло ВИТЯЗЬ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО НЕВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ (ст. 389-1 КК УКРАЇНИ)

У статті надається загальна кримінально-правова характеристика складу злочину, передбаченого у ст. 389-1 КК України. Розглянуто об'єкт та предмет цього злочину, найбільш проблемні моменти об'єктивної сторони, а також суб'єктивні ознаки. Висловлено міркування щодо однозначного розуміння деяких ознак складу цього злочину.

Ключові слова: склад злочину; кримінально-правова характеристика; невиконання угоди; визнання винуватості.

Михаил ВИТЯЗЬ

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УМЫШЛЕННОГО НЕИСПОЛНЕНИЯ СОГЛАШЕНИЯ О ПРИЗНАНИИ ВИНОВНОСТИ (ст. 389-1 УК УКРАИНЫ)

В статье представлена общая уголовно-правовая характеристика состава преступления, предусмотренного в ст. 389-1 УК Украины. Рассмотрены объект и предмет этого преступления, наиболее проблемные моменты объективной стороны, а также субъективные признаки. Изложены соображения относительно единообразного понимания некоторых признаков состава этого преступления.

Ключевые слова: состав преступления; уголовно-правовая характеристика; невыполнение соглашения; признание вины.

Mykhayilo VYTYAZ

**CRIMINAL LEGAL CHARACTERISTICS OF THE INTENTIONAL
FAILURE TO FULFILL GUILTY PLEA AGREEMENT
(art. 389-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)**

The paper provides general criminal legal characteristics of the criminal elements of the crime stipulated in art. 389-1 of the Criminal Code of Ukraine. The object and the subject of the offense, the most problematic aspects of the objective side, and subjective symptoms were analyzed. The recommendations for the practical application of corpus delicti were provided.

Keywords: corpus delicti; criminal legal characteristics; failure to fulfill agreement; guilty plea.

